

Проблеми викладання порівняльного правознавства

Культенко Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри правознавства
Кіровоградського державного педагогічного університету
ім. Володимира Винниченка

Специфіка методики викладання порівняльного правознавства

Статтю присвячено осмисленню специфіки методик викладання порівняльного правознавства. Автор вважає, що для слухача курсу достатньо вивчення правових явищ однієї з правових систем з використанням її джерел мовою оригіналу. На основі здійсненого аналізу існуючих методик викладання порівняльного правознавства, а також його сприйняття обґрунтовується необхідність самостійного визначення методики для отримання максимальної варіативності функціональних результатів.

Ключові слова: методики викладання, метод навчання, знання, мислення, функціональність.

Вітчизняна педагогіка нині перебуває на проміжному рівні становлення, коли відбувається реформування освітніх стандартів та приведення їх до рівня європейських. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації збігаються в часі й просторі та безпосередньо впливають на формування національної освітньої політики і визначення ключових пріоритетів розвитку освіти у більшості країн світу [17]. Більшість науковців у сфері педагогіки пов'язують таке реформування з впровадженням новітніх методів викладання навчального матеріалу. Проте це лише один бік реформотворчих процесів. Зарубіжний досвід викладання правових дисциплін слід використовувати разом із його переформатуванням, враховуючи національні особливості соціуму та унікальної правової системи.

Порівняльне правознавство набуває першорядного значення для юридичної освіти. Його освітня функція реалізується через викладання порівняльного правознавства як необхідного компоненту підготовки сучасних фахівців у різних галузях правової науки [11, с. 100]. Значне поширення порівняльного правознавства і введення його до навчальної програми юридичних вузів нині відображає, з одного боку, рівень його розвитку як самостійної юридичної науки, а з іншого — нагальну необхідність практичного застосування його досягнень.

З огляду на це, особливої уваги заслуговує визначення специфічних рис навчальної дисципліни «порівняльне правознавство», оскільки відповідна вітчизняна доктрина потребує подальшого удосконалення. На підтвердження зазначеної тези слід вказати на проведення Міжнародного круглого столу-

практикуму «Досвід і проблеми викладання порівняльного правознавства у пострадянських країнах» та опублікування збірника за його результатами [7]. Одним із мотивів його проведення була необхідність вирішення проблем, що приводять до штучного гальмування розвитку порівняльного правознавства [6]. Відповідна ситуація є неприпустимою для формування правової держави, нового юриста та «глобального адвоката» [21].

Якщо за аналогією проаналізувати результати використання порівняльного правознавства у науковій сфері [9], можна зазначити наступні його перспективи як навчальної дисципліни. Серед них вкажемо на такі:

- сприяння вивченню національного права;
- полегшення у розумінні зарубіжних правових систем;
- руйнування правової ксенофобії;
- підвищення культурного рівня студента;
- підкріплення фундаментальності юридичної освіти тих, хто навчається.

Наукове значення цієї статті полягає у визначенні специфічних рис навчальної дисципліни «порівняльне правознавство». Мета статті — визначити специфічні риси порівняльного правознавства як навчальної дисципліни та вказати на ефективні напрями вдосконалення методики викладання відповідного курсу.

Вітчизняна наукова доктрина порівняльного правознавства представлена в основному на рівні статей у фахових юридичних виданнях. Серед авторів цих статей слід згадати О. Кресіна, А. Саїдова, О. Тихомирова, Ж. Чернякову. З огляду на це, основною джерельною базою статті виступали монографії та підручники зарубіжних науковців, таких як М. Виленський, Е. Воскресенська, П. Образцов, К. Осаке, Дж. Хо, Дж.В. Делапена, П.А. Малавет, Ф. Манрік.

На нашу думку, це видається зручнішим для ознайомлення та розуміння принципів створення класифікації особливих рис порівняльного правознавства як навчальної дисципліни, які повинен врахувати укладач відповідного курсу. Отже, специфіка методики викладання порівняльного правознавства проявляється у таких чинниках.

1. Завдання порівняльного правознавства. Воно полягає в тому, щоб виявити інноваційні процеси в змісті й викладанні порівняльного правознавства, у визначенні найбільш ефективних шляхів їх оптимізації [2, с. 40]. Іншими словами, подальше зміцнення порівняльного правознавства як навчальної дисципліни реалізовується на основі нових розробок щодо методики його викладання.

2. Надзвичайна динамічність дисципліни. Об'єктивне вивчення правових систем, їх минулого і сучасного стану, а також перспектив їх розвитку зумовлюють зміни в структурі порівняльного правознавства як науки, що вимагає і структурної зміни у викладанні навчального курсу.

3. Провідна роль причинно-наслідкового зв'язку. Змістові зв'язки порівняльного правознавства під час аналізу правових систем уособлюють

факти та події, що перетинаються в єдиній точці й тим самим визначають власне відношення одне до одного [22].

4. Порівняльно-правовий метод. Так чи інакше відповідний метод представлений у різних правових навчальних дисциплінах, проте для порівняльного правознавства він є основоположним та становить собою методологічне підґрунтя для всього курсу. Порівняльно-правовий метод — це зіставлення юридичних понять, явищ, процесів одного порядку і з'ясування подібності та відмінності між ними [13, с. 516]. Він є одним з конкретних способів застосування загальнонаукових методів у дослідженні правових явищ.

Досить часто цей метод неповно використовується викладачами та студентами, що ускладнює процес навчання. У вивченні правових явищ порівняльно-правовий метод може реалізувати всі свої можливості лише в тому випадку, якщо саме застосування його буде суворо системним, цільовим [8]. При всьому різноманітті можливих методик даний метод повинен виступати як внутрішньо послідовний і погоджений у всіх своїх ланках, представляти собою чітку ієрархію різних рівнів правового дослідження. За допомогою цього методу стає можливим здійснити всебічний розгляд і отримати здатність до виділення суті правового явища, яка була б непомітна через обмеженість дослідження правом однієї держави [24, с. 4].

5. Обрані критерії порівняння. Більшість викладачів укладають програму навчального курсу порівняльного правознавства виходячи з розділення правових сімей (систем) на основні й другорядні. Ця обставина пояснюється поширеністю і впливовістю деяких із них (романо-германське і загальне право), тому відбувається акцентування основної уваги на характеристичні дані правових сімей. Протилежний порядок викладання навчального матеріалу представлений побудовою курсу, заснованою на цивілізаційно-хронологічному критерії порівняння [2, с. 42]. Він відображає логіку розвитку правових систем не тільки в статичному, але й динамічному аспектах; передбачає об'єктивний розгляд правових систем та поряд із цим їх структурних елементів.

6. Континіумний характер укладання курсу. Надзвичайно складним видається узагальнення у межах одного курсу настільки широкого навчального матеріалу, що належить до предмета порівняльного правознавства. Зарубіжна правова освіта вирішила дану проблему шляхом виокремлення з лона порівняльного правознавства інших навчальних дисциплін. Окремі розділи курсу порівняльного правознавства переформатовуються із часом у окремі навчальні дисципліни.

Так, у Тулейнському університеті, одному з найдавніших у США, виділяють такий комплекс порівняльно-правових наук, які становлять самостійні навчальні дисципліни для викладання [25]: цивільні правопорушення (значну частину курсу становить порівняння цивільних правопорушень та відповідальності у різних правових системах), комунальна власність (у цьому курсі відбувається порівняльне дослідження правового режиму

майна подружжя, що належить до різних форм власності), порівняльне конституційне право, порівняльне корпоративне управління, порівняння судових розглядів, порівняльне правознавство: європейська правова система, порівняльне правознавство: змішана юрисдикція, порівняльне приватне право, порівняльне деліктне право, Європейський Союз: конституційне право (у межах курсу студентам пропонується здійснити правове порівняння Європейського Союзу та США), Європейський Союз: підприємницьке право (під час вивчення навчального матеріалу здійснюється порівняльно-правова експертиза законів ЄС), зобов'язання (порівнюється зобов'язальне право деяких країн Європи та США) та ін.

Окрім того, на багатьох юридичних факультетах університетів Німеччини, Франції, Англії давно введені й успішно викладаються навчальні курси «Вступ до порівняльного правознавства», «Порівняльне правознавство» [15, с. 54]. У рамках курсів конституційного, цивільного та інших галузей права широко застосовуються досягнення компаративістики [16]. Слухачі активно і з цікавістю знайомляться із зарубіжним правом і вчать зіставляти його з галузями національного права.

Методику викладання порівняльного правознавства не оминули загальні тенденції та завдання, що стосуються переходу від інформаційної моделі навчання до розвиваючої. Розвиваюча модель потребує вдосконалення як методів викладання, так і змісту навчальних програм і навчальних посібників. При цьому йдеться по суті про один феномен, що має як внутрішню (змістовну) сторону, так і зовнішню (методичну).

На методику викладання порівняльного правознавства безпосередньо впливають можливі шляхи раціоналізації навчального процесу, які виглядають таким чином:

- застосування інноваційних методів викладання;
- розуміння методології дисципліни;
- посилення ролі практичної складової курсу;
- оптимізація змістовного наповнення навчальних програм і посібників, використання міжпредметних зв'язків;
- розвиток творчого мислення слухача курсу;
- врахування зарубіжного досвіду.

Розглянемо деякі з них конкретніше. Основними формами і методами навчання, що сприяють підвищенню його якості, є: рольові ігри, ділові ігри, конференції, диспути, діалоги, проблемне навчання, самостійна робота, захист рефератів, індивідуальна робота, творчі роботи, доповіді, повідомлення; тестування, програмований контроль, дослідницька робота та ін. [4]. Всі перераховані технології навчання сприяють вирішенню проблеми його якості.

Зазвичай більшість викладачів тієї чи іншої дисципліни (не є винятком порівняльне правознавство) основну увагу зосереджують на таких конкретних методах-формах донесення навчального матеріалу як лекції та семінари. Безумовно вони є основоположними формами закріплення курсу.

Поряд із цим навчання курсу передбачає різноманітну варіативність підходів до викладання, що часто не враховують вітчизняні педагоги.

Лекція, як і раніше, залишається провідним методом навчання юридичних дисциплін, а також провідною формою організації навчального процесу. Її недоліки (привчає до пасивного сприйняття чужих думок, гальмує самостійне мислення учнів, відбиває прагнення до самостійних занять, частина слухачів встигають осмислити навчальний матеріал, інша — тільки механічно записати слова лектора) в значній мірі можуть бути подолані правильною методикою і раціональною побудовою матеріалу.

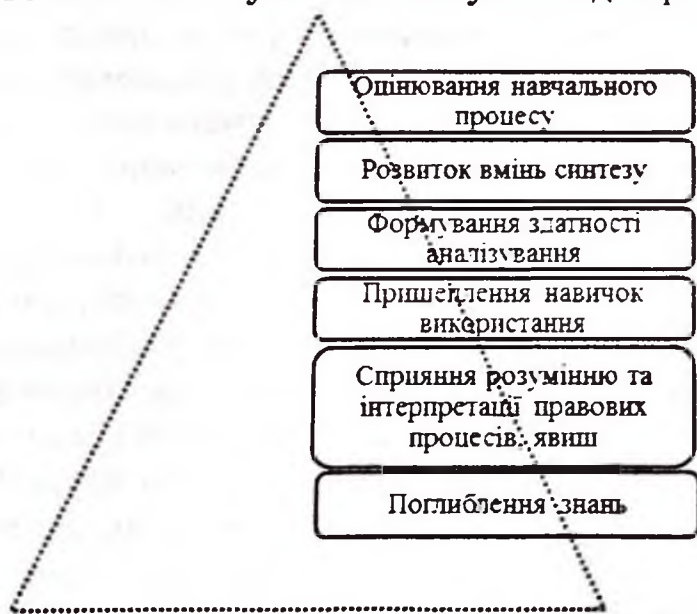
У традиційній лекції використовуються переважно роз'яснення, ілюстрація, опис, наведення прикладів, а в проблемній — всебічний аналіз явищ, науковий пошук істини. Проблема лекція спирається на логіку послідовно модельованих проблемних ситуацій шляхом постановки проблемних питань або проблемних завдань [3, с. 105]. Проблема ситуація — це складна суперечлива обстановка, створювана за заняттях шляхом постановки проблемних питань (вступних), що вимагає активної пізнавальної діяльності учнів для її правильної оцінки і вирішення. Проблема питання містить у собі діалектичну суперечність і не вимагає дозволу на відтворення лише відомих знань, а також роздумів, порівняння, пошуку, набуття нових знань або використання отриманих раніше. Проблема завдання, на відміну від проблемного питання, містить додаткову вступну інформацію і при необхідності деякі орієнтири пошуку для її вирішення. Поняття «проблемне питання» і «проблемне завдання» розмежовуються лише умовно, адже проблемні питання можуть переростати в завдання, а завдання розчленовується на питання і підпитання. Рівень складності, характер проблем залежать від підготовленості учнів, досліджуваної теми та інших обставин. Вирішення проблемних завдань і відповідь на проблемні питання здійснює викладач (іноді вдаючись до допомоги слухачів, організовуючи обмін думками). Викладач повинен не лише вирішити суперечність, але й показати логіку, методику, продемонструвати прийоми розумової діяльності, що виходять з діалектичного методу пізнання складних явищ. Це вимагає значного часу, тому від викладача вимагається попередня робота з відбору навчального матеріалу і підготовки «сценарію» лекції.

Одне із завдань при викладанні порівняльного правознавства — надання студентам можливості використання необхідних інструментів для дослідження. Ознайомлення з методологією порівняльного правознавства має основоположне значення для засвоєння навчального матеріалу дисципліни. Пропонуємо такі елементи методології порівняльного правознавства: 1) попередня стадія обрання критерію порівняння або порівняння відповідних критеріїв; 2) відбір об'єктів порівняння; 3) обрання правових систем для порівняння; 4) перша стадія дослідження: визначення подібностей та відмінностей; 5) порівняльний синтез; 6) друга стадія дослідження: характеристика схожих та відмінних рис; 7) третя стадія дослідження: оцінка результатів.

Один із важливих кроків у методиці викладання курсу порівняльного правознавства — самостійне порівняльне дослідження студента. Ефективним видається обмеження слухача курсу дослідженням правових явищ однієї правової системи з використанням її джерел мовою оригіналу. У подальшому доцільно порівняти вже досліджену зарубіжну правову систему з національною, або тою, що не підлягала дослідженню. Таким чином, студенти отримують високий ступінь розуміння різноманітних правових систем, а також досвід використання порівняльно-правового методу.

Навчання порівняльному правознавству має не лише ознайомити студентів з іншими правовими системами та дефініціями, але й також підготувати їх до практичного правозастосування. Досить часто цей методологічний аспект недооцінюють та нехтують ним. У Європі, де процес юридичної інтеграції перебуває у постійному розвитку, неможливо вивчити будь-яку галузь права без її порівняння з іншими правовими системами. Порівняльне правознавство стало стандартною функцією дослідження правових явищ не лише для викладачів та тих, хто навчається, а й для законодавців на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях. Жодні нові закони не можуть бути спроектовані на національному рівні незалежно від загально-визнаних рішень та вимог. Одночасно з цим Європейська комісія стає більш залежною від інформації про національні правові системи держав-членів, проектуючи нові правові інструменти [1].

Оптимізація змістовного наповнення навчальних програм і посібників повинна враховувати типізацію завдань для виконання їх учнями [10, с.8]. Вони повинні бути побудовані так, щоб процес навчання був спрямований на зміни у рівнях розумової діяльності, й призначені формувати не просто мислення, а навички мислення високого рівня (за систематикою Блума) [18]. Оптимізаційні завдання навчальної програми «порівняльне правознавство» можна узагальнити у вигляді піраміди (див. Мал.1).

Мал. 1. Піраміда оптимізаційних завдань навчальної програми «порівняльне правознавство»

Для формування ефективної методики викладання порівняльного правознавства слід прислухатись до ідеї про посилення взаємодії навчальних дисциплін. При цьому більш широке використання результатів теоретико-правових досліджень дасть змогу постійно підвищувати науковий рівень викладання. Взаємодія декількох правових дисциплін між собою в першу чергу покликана спростити освоєння матеріалу.

Сучасна концепція вищої професійної освіти орієнтується на підготовку висококваліфікованих, широко освічених фахівців, здатних до активної творчої участі в суспільному житті. Їх підготовка передбачає не лише набуття достатнього обсягу професійних знань, вироблення певних умінь і навичок, а й створення умов для формування професійного мислення, основною складовою якого є творче мислення. Особливо актуальна ця проблема для гуманітарних спеціальностей, перш за все для юриспруденції. Методика викладання порівняльного правознавства повинна бути спрямована на формування творчого мислення слухача курсу, оскільки формування незалежного творчого мислення є однією з професійно необхідних психічних властивостей особи, пов'язаних з юридичною професією.

На думку Дж. Гілфорда, творче мислення пов'язане з домінуванням у ньому чотирьох особливостей [5]:

- 1) оригінальністю, незвичайністю висловлюваних ідей, яскраво вираженим прагненням до інтелектуальної новизни, прагненням знайти своє власне, відмінне від інших рішення;
- 2) здатністю бачити об'єкт під новим кутом зору, виявляти його нове використання, розширювати функціонально застосування на практиці;
- 3) здатністю змінити сприйняття об'єкта таким чином, щоб бачити його нові, приховані від спостереження боки;
- 4) здатністю продукувати різноманітні ідеї у невизначеній ситуації, зокрема, в такій, яка не містить орієнтирів для цих ідей.

Творче мислення пов'язане з відкриттям принципово нового знання, з генерацією власних оригінальних ідей, а не з оцінюванням чужих думок. Пошук нестандартних шляхів встановлення істини, що характеризує творче мислення, характерний для ситуацій, що впливають з правових спорів, де встановлення окремих умов не вкладається в рамки стандартно-логічних рішень. Творче мислення формується, у першу чергу, при порівняльному розгляді, де різноманітність об'єктів дослідження, їх протилежна чи іноді конфліктна характеристика, встановлення меж лише суб'єктом аналізу стимулюють розвиток уяви, забезпечуючи тим самим необхідну активність майбутнього юриста на всіх етапах професійного становлення.

Розвиток здатності до творчого мислення студентів-юристів вимагає реалізації нових освітніх методів і полягає в розвитку здатності до правового аналізу і правової дискусії, необхідних для вирішення актуальних правових проблем. Поряд із традиційними академічними методами навчання юридичної професії необхідно розвивати у студентів здатність фіксувати свою увагу на конкретних обставинах справи, шукати і знаходити відпо-

відну норму для вирішення проблеми і нарешті застосовувати цю норму. Практика показує, що необхідним є й формування здатності до класифікації і «перекласифікації» різних правових елементів, здатності знову і знову аналізувати правові припущення, ґрунтуючись на вільному застосуванні традиційних методів інтерпретації права (розширювальне (поширювальне) тлумачення, обмежувальне тлумачення, аналогія закону і аналогія права), здатності до вирішення юридичних проблем шляхом створення нової правової норми.

Враховуючи глобалізацію правового простору [12] та неодноразову імплементацію реформотворчих європейських навчальних процесів вітчизняною педагогікою, слід звернути увагу на специфіку методики викладання порівняльного правознавства у зарубіжних країнах. Навчання порівняльному правознавству особливо плідно відбувається у середовищі, де мова країни з правовою системою, що досліджується, безпосередньо доступна для викладача та студента. У випадку навіть пасивного володіння англійською, німецькою чи французькою мовами відкривається можливість прямого (неопосередкованого) аналізу правових явищ головних правових систем Європи [20].

За кордоном засвоєння методології порівняльного правознавства порівнюється із лінзою, через яку можна докладніше розглянути власну правову систему та вивчити її на рівні деталей, які іншим чином були непомітні [24, с. 4]. Своєрідний і цікавий досвід викладання міжнародного публічного права в університеті м. Пуатьє (Франція), в рамках якого розкриваються його предмет, суб'єкти, доктрина, взаємини з внутрішньодержавним правом [14]. Як навчальний матеріал досить часто зарубіжна педагогічна доктрина порівняльного правознавства використовує фільми та відео для ілюстрації визначених пунктів або тем курсу, що дає змогу розпочати дискусію на юридичні теми [23].

Також зарубіжна доктрина визначає необхідність розвитку нових підходів для викладання курсу, щоб підтримувати високий рівень його значимості та одночасно розширювати юридичні горизонти праворозуміння студентів [19, с. 108].

Отже, ці ознаки порівняльного правознавства впливають на методику його викладання. Як наслідок специфічність методики викладання порівняльного правознавства спонукає укладача курсу використовувати різноманітні методи навчання цієї дисципліни.

Обов'язковою умовою підвищення ефективності навчання порівняльному правознавству видається забезпечення свободи викладача у використанні засобів і методів викладання, збереження багатоваріантності джерел інформації по предмету. Мета кожного порівняльного дослідження безпосередньо залежить від бажаних результатів. За своєю власною ініціативою (можливостями, знаннями, нахилами) викладач самостійно визначає необхідні методики для отримання максимальної варіативності функціональних результатів. Всі методи навчання мають свої сильні й слабкі боки,

і тому залежно від цілей, умов, наявного часу необхідно їх оптимально поєднувати.

1. *Академические* проекты по договорному праву ЕС: анализ и критика [Електронний ресурс] // Интернет-журнал «Вся Европа.ru». — 2010. — № 11(49). — Режим доступу: <http://www.mgimo.ru/alleurope/2006/49/article-95-pravo.html>
2. *Бехруз Х.* Порівняльне правознавство: Підручник. — Одеса: Фенікс, 2009. — 464 с.
3. *Виленский М.Я., Образцов П.И., Уман А.И.* Технологии профессионально — ориентированного обучения в высшей школе. — М.: Педагогическое общество России, 2004. — 144 с.
4. *Воскресенская Е.В.* Применение новых методов обучения в преподавании юридических дисциплин // Успехи современного естествознания. — 2008. — № 4. — С. 71–72.
5. *Гилфорд Дж.* Три стороны интеллекта // Психология мышления. — М.: Прогресс, 1965. — 14 с.
6. *Кресін О.* Досвід і проблеми викладання порівняльного правознавства у пострадянських країнах // Право України. — 2011. — № 2.
7. *Порівняльне правознавство: досвід і проблеми викладання: зб. наук. пр. і навч. метод. матеріалів / за ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка; упоряд. О.В. Кресін.* — К.: ВДК Університету «Україна», 2011. — 288 с.
8. *Дмитрієв А.І., Шепель А.О.* Порівняльне правознавство: Авторський курс лекцій. Лекція 2: Теоретичні аспекти методології порівняльного правознавства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kul-lib.narod.ru/bibl.files/Dm/Dm2.html>
9. *Осакве К.* Размышление о природе сравнительного правоведения: некоторые теоретические вопросы // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2006. — № 2.
10. *Ратушняк С.П.* Правознавство. Академічний рівень. 10 клас: Підручник. — Вид. 2-ге. — Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012. — 288 с.
11. *Саїдов А.Х.* Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): Учебник / Под ред. В.А. Туманова. — М.: Юристъ, 2003. — 448 с.
12. *Саїдов А.* Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації // Порівняльне правознавство. — 2012. — № 1–2. — С. 161–170.
13. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: Підручник. — Харків: Консум, 2009. — 656 с.
14. *Тешнер Т.* Преподавание международного публичного права в университете г. Пуатье (Франция) // Московский журнал международного права. — 1992. — № 3. — С. 135–140.
15. *Тихомиров Ю.А.* Курс сравнительного правоведения. — М.: НОРМА, 1996. — 432 с.
16. *Тихомиров О.* Філософські та наукознавчі проблеми структуризації юридичної компаративістики // Право України — 2011. — № 11–12. — С. 246–252.
17. *Чернякова Ж.* Порівняльна характеристика процесів глобалізації та інтернаціоналізації в контексті формування сучасної освітньої політики // Порівняльно-педагогічні студії. Науково-педагогічний журнал. — 2011. — № 2(8). — С. 78–84.
18. *Чошанов М.А.* Обзор таксономии учебных целей в педагогике США // Педагогика. — 2000. — № 4. — С. 86–91.
19. *Waxman M.P.* Enseñar Derecho Comparado en el siglo XXI: más allá de la dicotomía Derecho Civil/common law // Academia. Revista sobre enseñanza del Derecho. — 2008. — Año 6, número 11. — 221 p.
20. *Manrique F.J.T.* Enseñanza del Derecho Comparado. 4. Idiomas [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.monografias.com/trabajos59/ensenanza-derecho-comparado/ensenanza-derecho-comparado2.shtml>

21. *Global Lawyers*. Cost Effective Legal Solutions [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.globallawyers.in/>
22. *Ho J.* Comparative law and the claim of causation // *Comparative Law Review*. – Vol. 2. – № 2 (2011). – P. 1–42.
23. *Dellapenna J.W.* Peasants, Tanners, and Psychiatrists: Using Films to Teach Comparative Law. Villanova University School of Law Public Law and Legal Theory Working. Paper No. 2008-15. – Villanova, 2008. – 31 p.
24. *Malavet P.A.* Introduction to the Comparative Method // The University of Florida. Fredric G. Levin College of Law. LL.M. in Comparative Law Program. Summer 2012. – Miami, 2012. – 248 p.
25. *Tulane University Law School*. The Eason Weinman Center for Comparative Law. Teaching [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.law.tulane.edu/tlscenters/eason/index.aspx?id=8426>